

REPERTORIUM VAN DE ICONOGRAFIE VAN CLARA VAN MONTEFALCO IN VLAANDEREN

BROEDERSCHAP VAN DE HEILIGE RITA EN DE HEILIGE CLARA VLAAMSE MEDAILLE VAN DE BROEDERSCHAP VAN KONTICH

Luc Van Eeckhoudt

INLEIDING

Clara van Montefalco (CvM), of beter de Heilige Clara van het Kruis van Montefalco, is een augustijnse zuster (1268-1308) die leefde in Italië, de streek van Assisië, Cascia, Tolentino... en behoort tot de uitgelezen groep van onze belangrijkste mystici¹. Zij was begenadigd met heel bijzondere stigmata nl. zij ontving in haar hart de zichtbare tekenen van Christus' lijden, zijnde het kruisbeeld, de geselroede, de geselpaal, de doornkroon, de lans, de spons en de drie nagels... en deze lijdens-tuigen zijn heden nog te zien, te bewonderen en te vereren in haar klooster te Montefalco (deze tuigen in vlees en zenuwstructuur werden inderdaad bij autopsie in haar groot hart aangetroffen). De perfecte bewaring van deze hartdelen en haar lichaam in haar klooster is meer dan merkwaardig. Ook de drie stenen die men vond in haar gal, symboliserend het mysterie van de Heilige Drievuldigheid – en waarvan het gewicht van twee steeds gelijk is aan het gewicht van één – zijn nog aldaar te bewonderen (vandaar de weegschaal als attribuut in haar iconografie). Clara werd heilig verklaard door Paus Leo XIII op 8 december 1881 op het feest van de Onbevleete Ontvangenis. Het is inderdaad een “permanent wonder” dat deze lijdens-tuigen van Christus op heden nog bewaard zijn en te zien.

Haar feestdag wordt gevierd op 17 augustus.

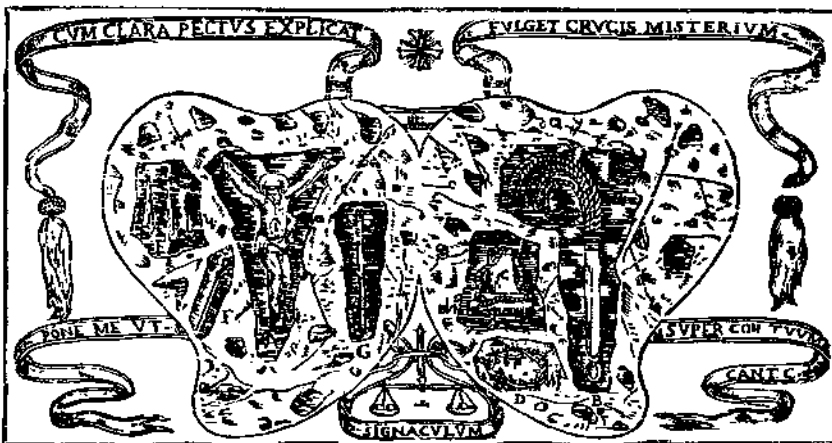
De Eremieten van Augustinus waren in Vlaanderen vooral in de 17^{de} en 18^{de} eeuw wijd verspreid. Zij waren vooral gekend, net zoals de jezuïeten, voor hun degelijk onderwijs en grote colleges². Zij brachten de verering van deze mystici naar Vlaanderen en verspreidden ze hier. In al hun kloosters werd deze devotie hoog gehouden. Zo werden er met pauselijk goedkeuring Broederschappen opgericht. We kennen de Broederschappen van Kontich, Brussel (Paters Assumptionisten) en Marchienne-au-Pont.

¹ Fr. P. MERLIN, *Une Grande Mystique ignorée. Sainte Claire de la Croix de Montefalco. Religieuse de l'Ordre de saint-Augustin (1268-1308)*, Paris 1930.

² *Zeven Eeuwen Augustijnen. Een Kloostergemeenschap schrijft Geschiedenis*, Gent 1996.
Luc VAN EECKHOUDT, *De Augustijnen Eremieten te Tienen (1645-1796). Sint-Barbarakerk, -college en -klooster*, in: *Oost-Brabant*, 2003, p. 53-96.

VERO RITRATTO DEL CUORE DELLA BEATA CHIARA DI MONTEFALCO DETTA DELLA CROCE

Con una succinta narrativa dei Misteri in esso ritrovati, cavati dalla di Lei Leggenda del Reverendissimo
Sig. BARRISTA FIGNOLI di Bovagna



Ricorre la B. CHIARA l'Anno del Signore 1868 nella Terra di Montefalco, Diocesi di Spoleto. Di anni cinque, quasi avanza l'età perfetta di ragione, entrò in Congregazione con svenno orrore di Dio, dove cominciò, e poi sotto la Regola di S. Agostino progredì una vita ascetica, ed austerissima sopra ogni credere, pregiata di ogni virtù in grado eroico. Fu favorita dal Signore di doni eminenti, come della Scienza latina, spirito profetico, comunicazione di sovranî Misteri, singolarmente della Santissima Trinità significata nelle tre palme (P) levate nel Fatic, non solo per essere questa offerta assai nella grandezza, nella figura, nel colore, ma il peso eguale, e quel che era cosa singolar meravigliosa tanta pesa una sola, quanto lo tre insieme, e le due, e corrisponde nel bilancie non a due, pare al inverso lo equilibrio. Contemplando sia da fanciulla l'eccezione dell'aver Dio, assistito a col nel patto di Gesù Redentore, lo corrispose col più eccellente amore, che potesse avere la quarta vita. Né poteva pensare ad altro, che alla di lei amara passione, il cui Sacri Misteri, siccome Ella con l'Intelletto il ventura contemplando, nel suo Cuore il Signore si aveva formato, interpretando la vera carne, come si vide dopo il suo felice transito, aprile il 27 Agosto 1808, nell'età sua di anni 40 quando aperto il suo venerato Corpo, fu trovato il Cuore pieno di mirabili. 1.º, perché era grande assai più del naturale, somigliando di grandezza la testa di un pollice. 2.º, di dentro sua era congiunto a un lato, ma diverso come un reliquario in due parti, le quali parti erano nelle altre della stessa forma, che poi fu detto con un tal titolo di miracolo. 3.º, il Misteri erano di statura formata di materia rara, e chiarissima nera: ciascuno di essi stava riposta dentro la carne del Cuore nella sua proporzionata consistenza, dalla quale era dispartito la ogni parte, eccetto nelle ali, che a lato suo di verso era unita alla carne del Cuore, acciò si vedesse, che era opera divina, e per tal fu riconosciuta di più trionfal, e ammirabile da due Cardinali Girolamo Colonna, e Napoleone Orsini, ed altri prelati di qualità. Per tanto si deve sapere questo Ritratto con occhio più materiale, che corporale, e cercare di imprimersi nel cuore quelli Sacri Misteri, come erano avvisati in quello della Beata, nel quale (A) l'immagine del braccio era di lunghezza simile al pollice di una donna, alla quale si aggiunge la spalla della Croce, propriissima estrema della stessa Croce fuori delle braccia le quali corrispondendo al corpo era sicilia proporzionata al vertice elevata, e stava in alto. Un piccolo globo di carne, che

ripresentava la testa, stava diritta verso il braccio destro, e corrispondendo si si conosceva il suo debolissimo. La presenza del corpo era nel petto della grandezza del pollice di una donna, compresso verso la Croce corrispondendo a proporzione verso i piedi, e la braccia; l'estremità de' quali non si conosceva distalmente, ma però si vedono mezza formata la dita delle mani, e piedi. Il minor del corpo era bianco mortificato, eccetto nella Piaga del Costato, che era di color tirido e dura nel rosso, dove era una piccola apertura, che dinanzi la Piaga del Signore. Questa stessa immagine aveva un pannocchietto simile come tela, che lo copriva il braccio, e rappresentava quel gancio, che fa verso alla spalla di Cristo la Croce. (B) Il Finello, o Fiavola era un nerbo bianco fortissimo della grandezza maggiore di una penna d'oca, dalla parte inferiore di detto nerbo vi era una legatura di corpo molle, rappresentante quella cavigliola, con cui si appendono le Froste: dall'altra capo del nerbo pendevano cinque neruoli sottili di color tirido rossicchio, ed in ciascuno di essi apparteneva alcuni piccoli globi simili ai nodi, nella postura che non gli si può dire. (C) La coccona era rappresentata da un nerbo, rotondo e bianco che per la sua durezza somigliava a pietra insieme alla quale era un neruolino sottile che dinanzi la luce, con cui si fa legato il Signore. (D) La Corona di Spina viene dimostrata da un mezzo circolo di neruolini corti somiglianti alle spine di color rosso, e tirido. (E) La chiavi erano rappresentate da tre neruolini argenti, uno dei quali era più grande, e ciascuno legato al cuore nella posta con due di cifre. (F) La bocca veniva rappresentata da un nerbo, che era di una perfetta somiglianza. (G) La Spugna veniva dimostrata da un nerbo di grandezza simile ad una penna d'oca della cui sommità era una congerie di neruolini quasi buoni. Or chi non fosse di tali miracoli? Questi Sacri Misteri, disse l'Autore: scolpiti nel cuore della B. CHIARA, sono l'impronta del Sigillo Regio del Signore, il qual nei Sacri Cardini di la latitudine, che parimente scolpiti, ancor noi nel nostro cuore. Pone se ut signaculum super Cor tuum.

Scrittore! dunque averi sempre avanti gli occhi della mente, perché restasse nel il cervello contemplando, il Signore con D verrà imprimendo a se nell'ora della morte il suddetto segnato con questo Utro Sigillo, si conoscerà per sarsi: e con la stessa BEATA di farà partecipi della sua gloria. Amen.

FOLIGNO 1878
STAB. TIP. E LIT. DI P. GANZITELLI
Con licenza de Superiori

Gravure van opengesneden hart met de passietuigen (Foligno, 1878)

De broederschap waar we even blijven bij stil staan is de “Broederschap van de Heilige Rita en de Heilige Clara” te Kontich (Antwerpen) voor wie men in 1950 een medaille liet slaan met de afbeelding van deze twee heiligen, afgebeeld onder het kruis, naar een compositie van P. Leo COPPENS osa, en met Nederlandstalige tekst. Het Broederschap van het klooster van Kontich is de enigste die ooit een medaille heeft uitgegeven. Thans is deze medaille uitgeput en komt er geen nieuwe meer in de plaats.

Bij het ontdekken van deze medaille zijn we geprikkeld geworden om de aanwezigheid en het belang van deze Italiaanse heilige in Vlaanderen op te sporen, te bestuderen en haar iconografie te duiden.

Hierbij een eerste overzicht van de iconografie van de Heilige Clara van Montefalco in Vlaanderen.

REPERTORIUM VAN DE ICONOGRAFIE

Clara wordt uitgebeeld als een augustijnse kloosterzuster met zwart habijt en grote riem, afhankelijk tot de zoom van haar habijt, met een hoofddoek, voorhoofdsband en guimpe, en typisch voor haar:

- op haar habijt een groot hart met de passietuigen
- en vaak in haar hand een weegschaal: het mysterie van de Heilige Drievuldigheid (met haar drie galstenen).

Zo hebben we teruggevonden:

I. Joan IENET, gravure in N. CRUSENIUS, *Monasticon Augustinianum* (1623), p. 144:

B. CLARA MONTEFALCONIA AUGUSTINIANA³

Algemene gravure, bestaande uit drie delen:

Clara in haar bed ontvangt de stigmata die door de engelen worden aangebracht.

Clara geknield ontvangt een visioen van de Drie-eenheid.

Clara overleden: uit haar hart worden de passietuigen en uit haar gal de drie bollen gehaald.

Een medezuster houdt een weegschaal vast waarmee zij de bollen weegt. (allegorie op het mysterie van de Drie-eenheid).

Onderaan een hele tekst met als slot: *In Clara raro thaumate clara patent.*

Afmetingen: 14,7 x 22 cm.

³ Het standaardwerk *Monasticon Augustinianum* (1623) is algemeen verspreid over alle augustijnse kloosters. De afbeelding p. 144 is dan ook veruit de enigste uitbeelding (voorstellingswijze) die men had over de H. Clara van Montefalco.



Afbeelding uit: Nicolaus CRUSENIUS, *Monasticon Augustinianum*, 1623, p. 144.

II. Gent, Sint-Stefanus klooster, kerk van Sint-Stefanus

1. Gaspar de CRAYER, olie op doek, O.-L.-Vrouw met zes heiligen: Anna, Joachim, Stefanus, Ursula, Clara (met weegschaaltje) en Barbara.

1650⁴

Afmetingen: 350 x 245 cm (ronde top).

2. Daniël LANDSOCHT, cilindermonstrans, 1619⁵



A. Willemsz. Sc.

1619 van t. H. Landschoot

Met rechts boven: beeldje van Clara met weegschaaltje.

Verguld zilver, kristal en diamant.

h. 74,5 cm.

⁴ H. Vlieghe, *Gaspar de Crayer, sa vie et ses oeuvres*, Bruxelles 1972, t. I p. 188 nr. A141 en t. II afb. 136.

A. Keelhoff, *Geschiedenis van het Klooster der eerw. Paters Eremijten Augustijnen te Gent*, Gent 1864, p. 225-226.

⁵ Beschreven in *Zeven Eeuwen Augustijnen*, o.c., p. 177 nr. 100. Afgebeeld in lithografie in het boek van A. Keelhoff, *Geschiedenis van het klooster van de eeuw*, 1864, o.c., p. 168.

3. Anoniem, halfverheven beeldhouwwerk, eik (pandpoort), 1956⁶.
Onderaan links naast de Heilige Rita: CvM met groot hart (met kruis) op haar habijt.
Gemonteerd op grote poort (ingang pand Academiestraat).
Afmetingen: 64 x 39 cm.
4. Abraham van Diepenbeke (Antwerpen) gravure naar Rubens (spiegelbeeld):
Madonna met Kind aanbeden door Heiligen: Clara staat aan de rechterkant met een weegschaal.
Afmetingen: 69,5 x 47 cm.
Verz. Archief Belgische Augustijnen, Gent⁷.

III. Antwerpen, Augustijnenkerk (thans KMSK, Antwerpen)

1. P.P. RUBENS, Madonna met Kind, aanbeden door heiligen⁸.
Clara staat aan de linkerzijde met weegschaal in de hand.

IV. Diest, Sint-Barbarakerk (ex-augustijnenkerk thans kruisheren)

1. Anoniem, medaillon, halfverheven beeldhouwwerk, ovaal, donker gepatineerde eik.
Rechterkant in de kerk, rechts boven de middenste biechtstoel.
Clara wordt als augustines in borstbeeld uitgebeeld met een weegschaal in haar hand, aan de andere kant de H. Rita van Cascia, eveneens augustines.
Afmetingen: ovaal ca. 90 cm hoog.
Werd verkeerd geïnterpreteerd als gerechtigheid en zuiverheid⁹.

⁶ Deze panddeur werd aldus samengesteld met vier heiligen van de augustijnenfamilie om een waardig equivalent te zijn met de grote panddeur naar de sacristie, in dezelfde hoek van het pand, alwaar eveneens vier augustijnse heiligen zijn afgebeeld (18^{de} eeuw).

⁷ Deze gravure, naar Rubens is een waar meesterwerk. Het bevat een zeer boeiende augustijnse hagiografie. Deze gravure werd opgedragen aan P. Ioannes MERTENS oesa, eertijds definitor, prior enz...

⁸ F. PEETERS sj, *L'Eglise Saint-Augustin à Anvers*, Anvers 1930, p. 110: P.P. Rubens, afbeelding p. 104 pl. 8. Dirk LEYDER, *De Augustijnen te Antwerpen (1608-1797)*. Dagelijks leven in het klooster en op het college, Heverlee 1996, p. 64-65.

⁹ W. SANGERS osc en G. VAN DER LINDEN, *De Kruisheren te Diest 1845-1945*, Diest 1945, p. 220: "De zuiverheid en de Gerechtigheid" (allegorische taferelen). Nochtans is dit een perfecte tegenhanger van de medaillons van de spreekstoel waar de belangrijkste augustijnse mannelijke heiligen zijn op afgebeeld (Augustinus, Nicolaas van Tolentijn, Thomas van Villanova). Deze twee ovale medaillons geven inderdaad twee augustijnse vrouwelijke heiligen weer: de H. Rita van Cascia en de H. Clara van Montefalco.

V. Heverlee, Kerk van O.-L.-Vrouw-van-Troost en klooster Thomas van Villanova

1. Frans COX, glas-in-loodraam, rechterkant in koor, 1960¹⁰.
Clara met in haar hart de passietuigen.
Afmetingen: 120 x 54 cm
Getekend onderaan rechts, en onderaan links: Zrs Augustinessen. Den-dermonde
2. Leo COPPENS oesa¹¹
Olie op doek: Rita en Clara onder het kruis.
Beide heiligen zijn ten lijve uitgeschilderd en ontvangen de stigmata van Christus aan het kruis.
Zonder datum (ca. 1950), afmetingen: 87 x 71 cm.
Klooster Thomas van Villanova (gang, derde verdieping) Heverlee.



VI. Bouge, klooster van Nicolaas van Tolentijn

1. L. GORIS
 - a. Olie op doek: Rita en Clara onder het kruis
Beide heiligen zijn twee derden uitgeschilderd en ontvangen van Jezus aan het Kruis de respectieve stigmata: Rita een doorn in haar hoofd en Clara de passietuigen in haar hart. Boven het kruis de zegenende hand en de duif, ca. 1950.
Thans bevindt dit doek zich in het klooster van Bouge (Namur).
 - b. Afgedrukt op een briefkaart (tweeluk), fotoprentje van het Broederschap (11,2 x 16,1 cm)

¹⁰ Frans COX (Maasniel) leverde heel wat glas-in-loodwerk voor de nieuw gebouwde kerk O.-L.-Vrouw-van-Troost te Heverlee. Hij zorgde voor alle uitgevoerde brandglasramen (rozassen, Ritakapel en alle raampjes in schip en koor).

¹¹ Leo COPPENS osa (1909-1995) was een zeer verdienstelijk kunstschilder en beeldhouwer. Hij schilderde o.a. de gewelven van de nieuwe kerk van Heverlee en maakte er een kruisweg voor.

**BROEDERSCHAP der H.M. RITA van
Cascla en CLARA van Montelalco.**

GEBED TOT DE H. RITA

Heer Jezus Christus, die U gewaardigd hebt aan de H. Rita zulk een grote genade te verlenen, dat zij haar vijanden beminde en in Haar hart en voorhoofd de tekenen van Uw liefde en lijden droeg, geef ons smeken wij U, door Haar voorspraak en verdienste onze vijanden te ontzien en de smarten van Uw lijden te beschouwen, opdat wij de beloningen die aan de zachtmoedigen en bedroefden beloofd zijn mogen verkrijgen. Gij die leeft en heerst door de eeuwen der eeuwen. Amen.

GEBED TOT DE H. CLARA

Heer Jezus Christus, die om Uw H. Maagd Clara te verheerlijken, in Haar lichaam de heilige geheimen van Uw lijden en van de H. Drievuldigheid door wonderbare tekenen hebt vernieuwd, verleen ons bidden wij U, door Haar na te volgen zo de bitterheid van uw lijden te overwegen, dat wij eens de zalige aanschouwing der H. Drievuldigheid mogen genieten. Gij die met de Vader en de H. Geest leeft en heerst. God door de eeuwen der eeuwen. Amen.

Cum licentia Superiorum.

Paters Augustijnen, Kontich.



HEILIGE RITA, HEILIGE CLARA B. V. O.

VII. Kontich, klooster van Sint-Rita¹²

1. Leo COPPENS oesa

a. Fotoprentje met ondertekst: H. RITA en H. CLARA bidt voor ons
Beide heiligen zijn ten lijve uitgeschilderd en ontvangen de stigmata van Jezus aan het kruis (schilderij zich thans bevindend te Heverlee, hierboven vermeld).

Afmetingen: 11,8 x 7,6 cm.



H. RITA en H. CLARA
bidt voor ons.

¹² Te Kontich werd een klooster, een kerk en een college (Sint-Ritacollege) gebouwd. De fresco's in de kerk zijn opnieuw van de hand van P. Leo COPPENS osa.

b. Medaille met dezelfde afbeelding



Voorzijde onderaan in kleine tekst: FRANCE en gietmerk AP (in elkaar), 1948
Keerzijde de volgende tekst: BROEDERSCHAP / VAN DE / H.H. / RITA EN CLARA / ✕ / KONTICH.

Afmetingen: diameter 14 mm.

Dit is de enigste Clara-medaille die ooit geslagen is voor Vlaanderen.

Een variante kennen we uit dezelfde tijd van Wallonië, nl. voor Marchienne-au-Pont. De voorzijde is identiek, de keerzijde bevat volgende tekst: CONFRERIE / DES / SAINTES / RITA DE CASCIA / ET / CLAIRE DE MONTEFALCO. / + / MARCHIENNE- / AU / PONT

Afmetingen: zelfde als Vlaamse medaille.

c. Tekening, voor de kافت van het Broederschapsboekje te Marchienne-au-Pont:

Confrérie des saintes Rita de Cassia et Claire de Montefalco. Sanctuaire Sainte Rita. Eglise des Pères Augustins. 10, rue de la Providence, 10 Marchienne-au-Pont. Dit is dezelfde afbeelding als het schilderij uit Heverlee, voormeld, maar in tekening.

Afmetingen: 5,2 x 4,1 cm.



VIII. De Jubileummedaille van Montefalco (Italië)

Deze grote medaille werd alomtverspreid ter gelegenheid van het Jubeljaar, de 100^{ste} verjaardag van de heiligverklaring (1881-1981) en het congres: La Spiritualità di S. Chiara da Montefalco te Montefalco en de 700^{ste} verjaardag van de stichting van het klooster.



Voorzijde: D. PICCIONE, afbeelding van CvM met haar hart voor haar, gotische nis. Aan de rand de volgende tekst: I CENTENARIO CANNONIZZAZIONE DE S. CHIARA DELLA CROCE DA MONTEFALCO 1881-1981.

Keerzijde: GIULIANI, afbeelding van de kloosterkerk van Montefalco; daaromheen de volgende tekst: VII CENTENARIO FONDAZIONE MONASTERIO AGOSTINIANO DI MONTEFALCO 1281-1981.

Afmetingen: diameter: 6 cm, verzilverd.

BESLUIT

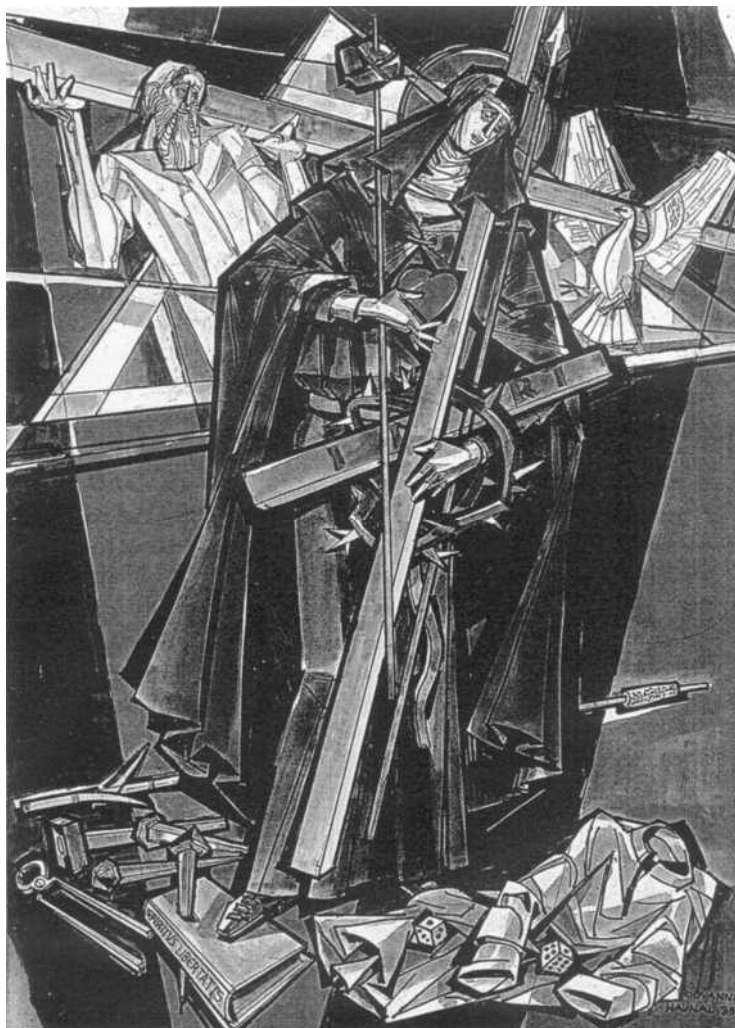
De H. Clara van Montefalco (13^{de} eeuw) is heden in Vlaanderen een weinig gekende heilige. De Eremiten van Augustinus hebben al haar devotie verspreid. Heden blijft er niet veel meer over dat aan haar herinnert. Toch hebben we een repertorium kunnen uitbouwen met 15 iconografische items. Het is wel bijzonder dat een schilderij van P. Leo COPPENS, vervaardigd in opdracht en naar ontwerp van P. Louis GOEGHEBUER oesa, de grondslag is geworden van een tweede schilderij (Goris), een medaille, een fotoprentje, een lidkaart van de Broederschap en een tekening voor het Broederschapsboekje.

Als mystici met haar heel bijzondere stigmata is zij een van de voornaamste religieuze vrouwen die op zo'n hoge en intensieve wijze de godsverbondenheid en -ervaring beleefde.

Merkwaardig is dat de passietuigen die men effectief vond in haar hart heden nog

kunnen aanschouwd worden in haar klooster te Montefalco (midden Italië). Dit wordt erkend als een “permanent wonder”¹³. Terecht geeft professor P. MERLIN oesa zijn biografie (1930) als titel mee: *Une Grande Mystique ignorée*. De enige Nederlandstalige vita's (levensbeschrijvingen) over deze heilige zijn: nr. 2 in de reeks AUGUSTINIANA: A. OP 'T EYNDE, *Clara van Montefalco*, Kontich 1946 (80 p.); O. BOT oesa, *Klara van Montefalco*, Hilversum 1936, 128 p.

Moge dit opzoekingswerk bijdragen tot een beter kennen en identificeren van deze bijzondere Italiaanse heilige die we sporadisch tegenkomen.



Janos HASNAL, *Clara van Montefalco* (2000)
(Generaal Archief, Augustijnen, Rome)

¹³ P. MERLIN, o.c., p. 156.

BIBLIOGRAFIE

Acta SS, III Augusti, Venetiis 1752, p. 676-88.

Paul GUERIN, *Les Petits Bollandistes. Vies des Saints*. tw. 18 août, Paris, z.d., t. X p. 7-16.

O. BOT oesa, *Klara van Montefalco*, Hilversum 1936, 128 p.

A. OP 'T EYNDE oesa, *Clara van Montefalco*, Augustiniana Kontich 1935, 80 p.

S. NESSI, *La Spiritualita di S. Chiara da Montefalco. Atti del I convegno di Studio. Montefalco 8-10 agosto 1985*, Montefalco 1986, 253 p.

F.A. PAVARIN, *Sancta Chiara da Montefalco. Profilo biografico e ascetico*, Poligno 1968.

R. SALA, *Santa Chiara della Croce. La Mistica Agostiniana di Montefalco*, Roma 1977, 223 p.

S. Chiara della Croce Maestra di vita spirituale, Montefalco 1983, 96 p.

F. ROJO MARTINEZ, *Il fascino di Dio. Profili di agiografia agostiniana con illustrazioni di János Hajnal*, Roma 2000, p. 65-67 (P. BELLINI osa).

N. CRUSENIUS, *Monasticon Augustinianum*, 1623 (met grote gravure over Clara).

N. MERLIN oesa, *Une grande Mystique ignorée: Sainte Claire de la Croix de Montefalco, Religieuse de l'Ordre de saint-Augustin 1268-1308*, Paris 1930, 169 p.

A. KEELHOFF, *Geschiedenis van het klooster van de eeuw. Paters Eremieten Augustijnen te Gent*, Gent 1864.